

KASBI TUMANIDA TARQALGAN AYRIM TUPROQLARNING SHO‘RLANGANLIK DARAJASI

X.R.Buriyev Tuproqshunoslik va agrokimyoviy tadqiqotlar instituti
Qashqadaryo viloyati mintaqaviy bo‘linmasi direktori.

D.X.Berdiyev b.f.f.d (PhD), Tuproqshunoslik va agrokimyoviy tadqiqotlar
instituti Qashqadaryo viloyati mintaqaviy bo‘linmasida ilmiy ishlar va
innovatsiyalar bo‘yicha direktor o‘rinbosari.

Annotatsiya. Mazkur maqolada Kasbi tumani, X.Xo‘jaqulov nomli massivda tarqalgan sug‘oriladigan taqirli-o‘tloqi va o‘tloqi-allyuvial tuproqlar tarkibidagi tuz zahirasi, sho‘rlanish darajasi, sho‘rlanish ximizmi, shuningdek, sho‘rlanish darajasiga ko‘ra maydonlari bo‘yicha olingan yangi ma’lumotlar tahlili keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: haydov qatlam, sho‘rlanish, sho‘rlanish darasi, sho‘rlanish ximizmi, taqirli-o‘tloqi, sug‘oriladigan maydon, o‘tloqi-allyuvial, sug‘oriladigan tuproq, tuz zahirasi, genetik qatlamlar.

Аннотация. В статье представлен анализ новых данных по содержанию солей, уровню засоления, химизму засоления и площадям по уровню засоления орошаемых такирно-луговых и лугово-аллювиальных почв, распространенных на массиве Х.Худжакулова Касбийского района.

Ключевые слова: пахотный слой, засоление, засоленное ущелье, химия засоления, такирно-луговых, орошаемая территория, лугово-аллювиальная, орошаемая почва, запас солей, генетические слои

Annotation. The article presents an analysis of new data on the salt content, salinity level, salinity chemistry and areas by salinity level of irrigated takir-meadow and meadow-allyuvial soils common in the Kh.Khudzhakulov massif of the Kasbiysky district.

Keywords: arable layer, salinization, saline gorge, chemistry of salinization, takir-meadow, irrigated area, meadow-allyuvial, irrigated soil, salt reserves, genetic layers.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 3-iyundagi “Atrof-muhitning ifloslanish darajasini baholash tizimini yanada

takomillashtirish to'g'risida"gi 343-son Qarori va "Qishloq xo'jaligida tuproqning agrokimyoviy tahlil tizimini takomillashtirish, ekin yerlarida tuproqning unumdorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risi"da Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 18 iyundagi 510-son qarori qabul qilindi [1,2].

Qishloq xo'jaligi ekinlarining normal rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan miqdorda suvda oson eriydigan tuzi bo'lgan har qanday tuproq sho'rlangan tuproqlar deyiladi [8].

N.Y.Abduraxmonov, N.N.Qalandarov, O'.T.Sobitov, Sh.S.Mansurovlarning ma'lumotlarida sug'oriladigan o'tloqi-bo'z tuproqlarda Porloq-7 g'o'za navining dastlabki, shonalash, gullash va vegetatsiya oxirida nazorat, turli biologik pereparatlar va NPK qo'llanilgan er maydonlari tuproqlaridagi gumus va oziqa elementlarni o'zgarishi hamda sho'rlanishi bo'yicha olingan yangi ma'lumotlar keltirilgan [7].

Tog' jinslarining parchalanishi paytida sezilarli miqdorda tuzlar hosil bo'ladi. Quruqlikdan okeanga tez eriydigan tuzlarning yillik oqimi 2735 million tonnani tashkil etadi, har yili 1 milliard tonnaga yaqin tuzlar qit'alarining yopiq hududlariga kiradi. Vulqon otilishi paytida ko'plab oson eriydigan tuzlar hosil bo'ladi. Tuzlarni qayta taqsimlashda shamol, yer usti va oqar suvlar muhim rol o'ynaydi, ammo iqlim tuproqlarda tuzlarning to'planishi va qayta taqsimlanishiga ta'sir qiluvchi yetakchi omil hisoblanadi [3].

Sug'oriladigan o'tloqi allyuvial tuproqlar cho'l mintaqasining yer osti suvlarining sathi 1,5-2,5 metr chuqurlikda joylashgan daryo yoyilmalari hamda qadimgi allyuvial tekislik rayonlarida allyuvial, prolyuvial-allyuvial yotqiziqlarda shakllangan. Sug'oriladigan o'tloqi allyuvial tuproqlar mexanik tarkibiga ko'ra ko'p hollarda o'rta va og'ir qumovlardan iborat bo'lib, turli darajada sho'rlanishga uchragan [4].

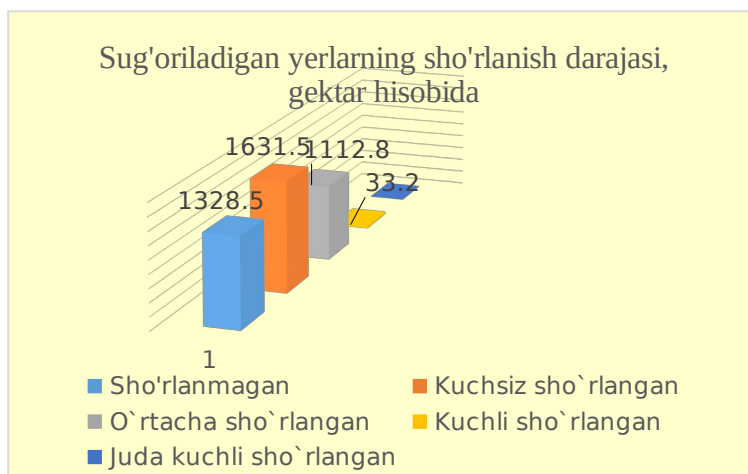
Shularni hisobga olgan holda, mazkur masalani alohida ilmiy yo'nalish qilib olish, uzoq davrlardan sug'orish bilan bog'liq tuproq evolyutsiyasi qonuniyatlari, xarakteri va ular bilan bog'liq tuproq jarayonlari va unumdorlik darajasini aniqlash va uni saqlash, ham nazariy, ham amaliy jabhalarda katta ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot ob'ekti va uslublari. Tadqiqotlar Kasbi tumani X.Xo'jaqulov nomli massivning 4106,0 ga sug'oriladigan tuproqlarida tadqiqot ishlari olib borildi.

Tadqiqotlar uslubiyoti-qiyosiy-geografik, qiyosiy-geokimyoviy, laboratoriya-analitik uslublari, shuningdek olingan ma'lumotlarni ekspert-baholash usullari. Tuproqning kimyoviy tahlillari qabul qilingan uslublar bo'yicha Ye.V. Arinushkina (1970), O'zPITI (1963, 1977) hamda V.Sayfutdinova Tuproq kimyosidan amaliy mashg'ulotlar (1992) qo'llanmalari asosida [5,6].

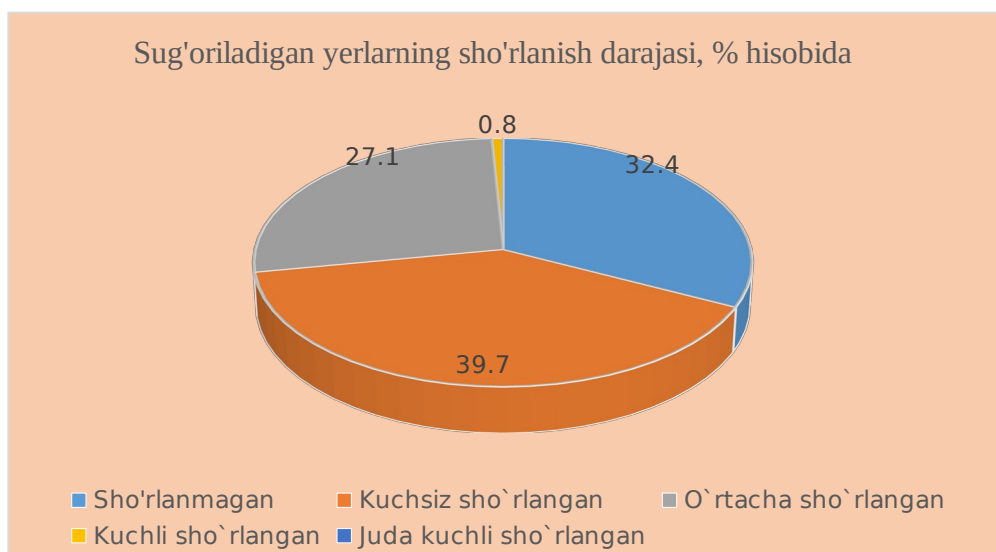
Tadqiqot natijalari va ularning muhokamasi. Qishloq xo'jaligida sug'oriladigan yerlardan yanada samarali foydalanish, ekin turlarini to'g'ri joylashtirish maqsadida X.Xo'jaqulov nomli massiv sug'oriladigan qishloq xo'jalik yer maydonlari sho'rlanganlik kartogrammalarini tuzish uchun ushbu hududlarda tarqalgan sug'oriladigan tuproqlardan dala tadqiqotlarida namunalar olinib, sho'rlanish darajasi, sho'rlanish ximizmi, tuz zahirasi kabilar aniqlandi.

Massivda tarqalgan sug'oriladigan tuproqlarda o'tkazilgan dala va laboratoriya tuproq tadqiqot ishlarining yakuniy natijalariga ko'ra, mazkur massivda tarqalgan sug'oriladigan tuproqlarning 1328,5 ga (32,4%) maydon sho'rlanmagan, 1631,5 ga (39,7%) ga maydon kuchsiz darajada, 1112,8 (27,1%) maydon o'rtacha, 33,2 (0,8%) maydon esa kuchli darajada sho'rlanishga uchragani holda, juda kuchli darajada sho'rlangan maydonlar uchramasligi aniqlandi (1-rasm).

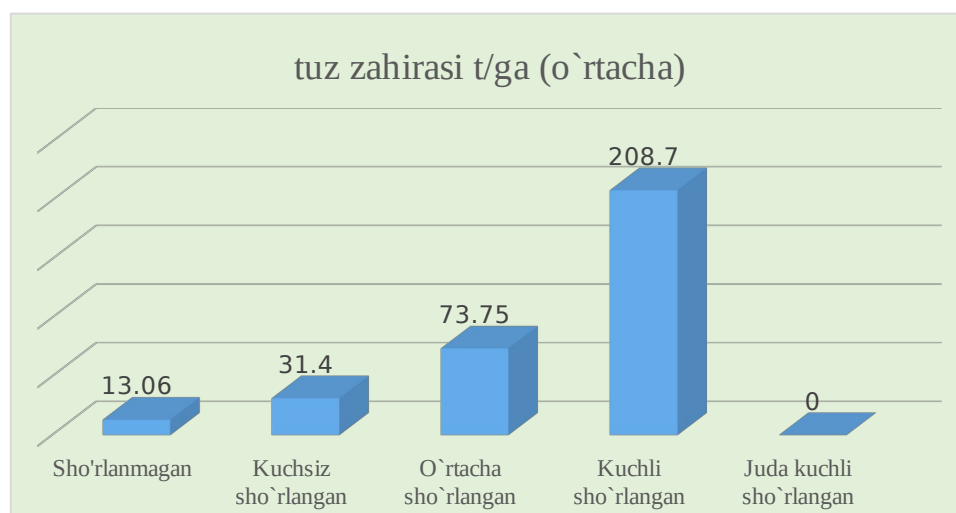
1-rasm. X.Xo'jaqulov nomli massiv sug'oriladigan tuproqlarining sho'rlanganlik darajalari, gektar hisobida.

Shuningdek, o'rganilgan hudud sug'oriladigan tuproqlari sho'rlanish ximizmiga ko'ra: xlorid-sulfatli, xloridli, sulfat-xloridli va sulfatli tiplarda ekanligi tahlillar natijasida aniqlandi.

2-rasm. X.Xo'jaqulov nomli massiv sug'oriladigan tuproqlarining sho'rlanganlik darajalari, % hisobida.

O'rganilgan hududda shakllangan sug'oriladigan tuproqlar tarkibidagi tuz zahiralari quyidagicha ekanligi aniqlandi (3-rasm).

3-rasm. X.Xo'jaqulov nomli massiv sug'oriladigan tuproqlari tarkibidagi tuz zahirasi

Xulosa: Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinadiki, tadqiqotlar olib borilgan massivda tarqalgan sug'oriladigan tuproqlar bizning tuproqlar uchun qabul qilingan sho'rlanish tasnifiga ko'ra 4 ta, ya'ni sho'rlanmagan, kuchsiz sho'rlangan, o'rtacha sho'rlangan va kuchli sho'rlangan guruhlarga kiruvchi

tuproqlar uchraydi. Bu ma'lumotlar esa qishloq xo'jaligi yerlaridan oqilona va samarali foydalanishda, qishloq xo'jaligi ekinlarini to'g'ri joylashtirishda va ayniqsa sho'r yuvish me'yorlarini, muddatlarini hamda sho'r yuvishlar sonini belgilashda dasturilamal bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lex.uz O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 14.03.2019 yildagi PQ-4239-sonli qarori.
2. Lex.uz O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 18 iyundagi 510-son qarori.
3. Boymatov Said Boboqulovich, Rejabov Muxriddin Yuldosh o'g'li. Tuproqlarning sho'rlanishi va ishqorlanishi. Sho'rlangan tuproqlar // "Yangi O'zbekistonning umidli yoshlari" 1(4)-son 2022-yil 28-may. CENTRAL ASIAN RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES 143 (CARJIS) ilmiy jurnali bilan hamkorlikda chiqarilgan ilmiy maqola.
4. Qashqadaryo viloyati Kasbi tumani sug'oriladigan yerlarining "Tuproq sho'rlanganligi kartogrammasi"ga tushuntirish xati.
5. Arinushkina Ye.V. Rukovodstvo po ximicheskomu analizu pochv. M. Izd-vo MGU, 1970. – S. 3-488.
6. V.Sayfutdinova. Tuproq kimyosidan amaliy mashg'ulotlar. Toshkent, "Universitet" 1992 y.
7. Abduraxmonov N.Y., Qalandarov N.N., Sobitov O'.T., Mansurov Sh.S. Porloq-7 g'o'za naviga biostimulyatorlar qo'llanilganda o'tloqi-bo'z tuproqlardagi gumus va oziqa elementlarning o'zgarishi. // Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi. Xiva, 2022-5/1 son. ISSN 2091-573 X, B-160-164 6

Internet saytlari

8. <https://staff.tiiame.uz/storage/users/616/presentations/Pm4ENCGXHkcB2JYAYnjN21JuYt0TluzrqiCtVXOP.pdf>